

กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน
บ้านสบป่อง ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน*
THE ENDEAVOR TO AUGMENT INDIVIDUALS' COGNIZANCE REGARDING
SUSTAINABLE COEXISTENCE WITH THE FOREST IN BAN SOP PONG,
SITUATED WITHIN THE SOP PONG SUB-DISTRICT OF
PANG MAPHA DISTRICT, MAE HONG SON PROVINCE

เกษมชัย ชนิตกานนท์¹, เดชรัตน์ สุขกำเนิด²
Kasemchai Chanitkanon¹, Decharat Sukkamnerd²
สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน^{1,2}
Learning Institute for Everyone, Thailand.^{1,2}
Email : Kasemchai2515@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิธีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกันกับป่าในอดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้านสบป่อง 2) วิเคราะห์สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสบป่อง 3) กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 46 รูป/คน เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสังเกตแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม และการอบรม ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. วิธีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกันกับป่าในอดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้านสบป่อง ดังนี้ 1) ด้านที่อยู่อาศัย ปัจจุบันเริ่มสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ 2) ด้านอาหาร คือ (1) อาหารป่า (2) การทำเกษตร (3) ตลาดชาวเขา (3) เครื่องนุ่งห่มด้วยเส้นสวยงาม 4) ยารักษาโรค ใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน 2. วิเคราะห์สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่า 1) สภาพปัญหาป่าลดลง 2) ผลกระทบ เกิดไฟป่า น้ำป่าไหลหลาก 3) ข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่า เกิดจากความยากจนและความเหลื่อมล้ำ 3. กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการ “KLIPS Model คือ กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่า” ดังนี้ 1) K = knowledge การสร้างองค์ความรู้ เรื่องป่าไม้และกฎหมาย 2) L = leadership การพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง 3) I = innovation เกิดนวัตกรรมจากผลผลิตปัจจัย 4 4) P = participation การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน 5) S = Social Networks เครือข่ายทางสังคมในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : 1. การเสริมสร้างจิตสำนึก 2. คนอยู่ร่วมกันกับป่า 3. ความยั่งยืน

ABSTRACT

The objective of this participatory action research is to investigate the following: 1) the evolution of Sop Pong villagers' way of life in conjunction with the forest from past to present, 2) an analysis of limitations and problems related to managing Ban Sop Pong forest area, and 3) improving people's consciousness towards sustainable living alongside forests through community participation. A total of 46 key informants were surveyed using observation, interviews, and group discussions as data collection methods. Content analysis was utilized during community forums and training sessions.

The research results were as follows: 1. Sop Pong villagers' way of life in relation to the forest comprises modern housing construction, wild food consumption supplemented by agriculture and hill tribe markets for sustenance, colorful clothing choices, as well as herbal medicine usage complemented by modern medicine; 2. Limitations pertaining to forest area management include declining forest land areas due to fires or flash floods along with poverty-induced inequalities; and finally, utilizing KLIPS Model for creating collective awareness among villagers about their local environment proved effective via knowledge creation surrounding laws governing forests (K), developing transformational leadership strategies (L), generating innovative ideas from productive factors (I), promoting village-wide participation measures (P), while fostering social networks dedicated towards sustainable forestry practices (S), Social networks for sustainable forest management.

Keywords : 1. Strengthening consciousness 2. People live together with the forest 3. Sustainability

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมากๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น สัตว์ ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ เมื่อป่าไม้ถูกทำลายจะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุมเมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนี้เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมได้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทาน ทำให้ทำนาไม่ได้ผลขาดน้ำมาผลิตกระแสไฟฟ้า (สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 13 (ชลบุรี), 2561) ปัญหาภัยคุกคามจากการลักลอบทำลาย

ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอย่างรุนแรง ซึ่งนับวันยิ่งจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศ ตลอดจนถึงสร้างปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาภัยแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดอุทกภัยดินโคลนถล่ม และน้ำป่าไหลหลากดังเช่น การเกิดมหาอุทกภัยครั้งใหญ่ของประเทศ ในปีพ.ศ.2554 ซึ่งสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนและทางราชการเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายด้าน เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากรและต้องการใช้ที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและทำกิน ตลอดจนนโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งผลทำให้ราษฎรเข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่า เฝ้าป่ายึดถือครอบครองพื้นที่ป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีนายทุนและผู้มีอิทธิพลทำการจ้างวานให้ราษฎรเข้าไปบุกรุกทำลายป่าเพื่อเป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศ รวมทั้งมีการจ้างราษฎรบุกรุกจับจองที่ดินและเปลี่ยนมือนำไปออกเป็นเอกสารสิทธิ์โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายเพื่อไปเป็นของนายทุน โดยทำเป็นบ้านพักตากอากาศ โรงแรมและรีสอร์ท ทำให้เกิดวงจรการบุกรุกทำลายป่าไม้หมุนเวียนไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (อำไพ บุชดาจันทร์, 2560)

ผลจากการพัฒนาประเทศการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการใช้ทรัพยากรต่างๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมาก เฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ถูกใช้เกินกว่าศักยภาพ มีการบุกรุกแผ้วถางป่าเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินเพื่อการทำเกษตร ทำให้สูญเสียป่าไม้อย่างถาวร เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นๆ เช่น ทำให้ขาดแคลนน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ราษฎรในชนบทไทยจำนวนมาก ดำรงชีพด้วยการอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลทำให้ราษฎรดังกล่าวที่พึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ มีอาชีพหลักด้านเกษตรกรรมโดยทำการเกษตรไม่ได้ผล ผลผลิตตกต่ำ คุณภาพชีวิตไม่ดี ส่งผลทำให้สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน สาเหตุจากการบุกรุกป่าเพิ่มมากขึ้นยังก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงและบ่อยครั้ง ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้กับราษฎรที่ต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้ในการยังชีพจนขาดความสงบสุข (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2557) หมู่บ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านของชนเผ่าพื้นเมืองภาคเหนือหรือคนล้านนา ผสมกับคนเผ่าไทยใหญ่ (ไต) และคนไทยภาคกลาง แต่เดิมพื้นที่บ้านสบป่องเป็นบริเวณที่มีป่าไม้สมบูรณ์มาก ไม่มีบ้านเรือน หรือผู้คนอาศัยอยู่ เป็นทางผ่านหรือจุดพักแรมของผู้คนที่เดินทางจากอำเภอปายไปยังตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยการเดินเท้า ต่อมาได้มีชาวบ้านอพยพมาอยู่พื้นที่บริเวณนี้ เนื่องจากมีภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกและอยู่อาศัย เป็นพื้นที่ราบกว้างและอยู่ใกล้แหล่งน้ำ รวมทั้งชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง ชาวบ้านได้อยู่กับป่ามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร อาชีพการหาของป่า ยารักษาโรค แหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสบป่อง พบว่า มีปัญหาด้านการเมือง คือ ผู้นำท้องถิ่นยังไม่สามารถใช้มาตรการขึ้นเด็ดขาดกับผู้ฝ่าฝืนกฎข้อบังคับของหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งการดำเนินงานของชาวบ้านนั้น ยังขาดงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้การดำเนินการจัดการป่านั้นไม่ต่อเนื่อง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความแตกต่างกันในด้านวิถีชีวิตการดำรงชีพของตน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาค่อนข้างนานในการทำความเข้าใจกับชาวบ้าน และกฎหมายที่ใช้ในการจัดการพื้นที่ป่ายังไม่มี ความชัดเจน ชาวบ้านไม่สามารถเข้ามาจัดการปัญหาโดยใช้ข้อกฎหมายได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสบป่อง หน่วยงานราชการทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการสนับสนุนด้านงบประมาณ บุคลากร ความรู้ต่างๆ รวมถึงการดำเนินการ

ให้ชาวบ้านได้มีกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการป่าที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านจะได้ดำเนินการในการจัดการพื้นที่ป่าของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในช่วงมากกว่า 30 ปีที่ผ่านมา คงปฏิเสธไม่ได้ว่า พื้นที่ป่าของประเทศอยู่ในสถานการณ์วิกฤตและมีพื้นที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมถึงโครงการต่างๆ ที่คุกคามผืนป่าและสัตว์ป่าก็ปรากฏตามสื่อต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง โดยรัฐบาลเองได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาโดยตลอด

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน บ้านสบป่อง ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นตัวเชื่อมประสานงานกับชาวบ้าน ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ของชุมชนในครั้งนี้ ด้วยการประยุกต์ใช้พระราชดำริการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา ควบคุมดูแล และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกันกับป่าในอดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.2 เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าของบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.3 เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

3.1 เกิดการร่วมกันจัดการป่าชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ควบคุมดูแล รักษา หรือบำรุงป่าพัฒนาสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ภายใต้กฎหมายและหลักความยั่งยืน

3.2 เกิดการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน หรือ “บวร” วัด บ้าน โรงเรียนและชุมชน

3.3 ชุมชนทั่วไปสามารถนำผลการวิจัยที่ได้ในครั้งนี้ ไปเป็นแนวทางประยุกต์ใช้ตามสภาพบริบทชุมชนของตนเองในการบริหารจัดการป่าชุมชน คนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืนได้

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participatory action research) โดยเน้นให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีส่วนร่วมมากที่สุดในทุกขั้นตอนของการวิจัย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง และยินดีเข้าร่วมกระบวนการวิจัย จำนวน 46 รูป/คน ดังนี้ 1) ผู้นำชุมชน 2 คน 2) ผู้นำตามธรรมชาติ 5 คน 3) พระสงฆ์ 1 รูป 4)ชาวบ้านสบป่อง 30 คน 5) แกนนำเยาวชน 5 คน 6) เจ้าหน้าที่ อบต. 1 คน 7) เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ 2 คน การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิ แบ่งออกเป็น 11 กลุ่มแนวคิด ดังนี้ 1) จิตสำนึก 2) ทรัพยากรป่าไม้

3) คนทำลายป่า 4) คนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน 5) ความยั่งยืน 6) การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 7) การมีส่วนร่วม 8) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 9) แผนปฏิบัติการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 10) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 11) กรอบแนวคิดในการวิจัย ส่วนข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามพื้นที่วิจัย โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม และการอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยมีกิจกรรมการฟังการบรรยายให้ความรู้เรื่อง การจัดการป่าอย่างยั่งยืนและกฎหมายป่าไม้ การปฏิบัติการในกิจกรรม ได้แก่ การเซ็นไหว้ ฝึกอบรมบุรุษ การปลูกป่า การบวชป่า และการทำแนวกันไฟ การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

5. ผลการวิจัย

5.1 เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกันกับป่าในอดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้าน สบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปได้ดังนี้

5.1.1 วิถีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกับป่าด้วยปัจจัย 4

1) ที่อยู่อาศัย ลักษณะบ้านเรือนของชาวลีซออาศัยอยู่บนพื้นที่สูงเนินเขา ความสูงไม่น้อยกว่า 800 เมตร มีน้ำใช้สะดวกและมีแม่น้ำลำธารไหลผ่าน ได้แก่ ลำน้ำนางและลำน้ำแม่ฮ่มมอ พื้นที่สูงสุดของหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของศาลเทพเจ้า ฝึกอบรมบุรุษที่เคารพนับถือ ชาวลีซอนิยมปลูกบ้านคร่อมบนดินเพราะป้องกันความหนาวได้ดี การจัดที่ดินบ้าน ทำเป็นสัดส่วน กันเป็นห้องนอน และเก็บเครื่องมือการเกษตร มีชั้นไม้ไผ่สำหรับวางเครื่องครัว ปัจจุบันเริ่มพัฒนาไปตามยุคสมัยใหม่

2) อาหาร ชาวลีซอหาอาหารจากป่าธรรมชาติซึ่งมีอยู่ทุกฤดูกาล ทั้งสัตว์ พืชผักผลไม้ และสมุนไพรพื้นบ้าน อาหารหลักคือ ข้าวไร่หรือข้าวตอย เป็นข้าวเจ้า ส่วนข้าวเหนียวก็มีปลูกกันบ้างไม่มาก พืชเศรษฐกิจที่ปลูกเช่น เช่น กะหล่ำปี แครอท กระเทียม พริก ถั่วแดงหลวง เป็นต้น โดยสรุปแหล่งที่มาอาหารของชาวลีซอ 3 ประการ คือ 1) ตามธรรมชาติ 2) ผลผลิตทางการเกษตร 3) ตลาดนัดชาวเขา

3) เครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงลีซอทุกวัยแต่งกายด้วยผ้าสีสดใส สวมใส่เป็นเสื้อตัวหลวม แขนกระบอก ส่วนหน้าของเสื้อยาวถึงเข่าส่วนหลังยาวถึงนิมสน้ำเงิน เขียว ฟ้า และม่วง คอเป็นผ้าสีดำ ตกแต่งลวดลายสวยงาม ส่วนผู้ชายลีซอทุกวัยแต่งกายเหมือนกัน โดยสวมใส่กางเกงที่มีความยาวเลยเข่าเล็กน้อย เป้ากว้างมาก สีนํ้าเงิน สีเขียว ฟ้า เสื้อสีดำ แขนยาว คอป้ายตกแต่งกระดุมเงิน ติดรังคมนํ้าเงินที่ส่วนบนของตัวเสื้อ สวมปลอกขาสีดำ

4) ยารักษาโรค ส่วนสมุนไพร หาได้จากป่าชุมชน เป็นองค์ความรู้ศาสตร์และศิลป์ของการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยของชุมชน ผ่านปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถ ส่งผล ทำให้ชุมชนได้รับรางวัลสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP เช่น ขิงผง ไวน์มะขามป้อม และสุรากลั่นสมุนไพร เป็นต้น

5.2 เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าของบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปได้ดังนี้

5.2.1 สภาพปัญหาที่ทำให้ป่าลดลง

1) สาเหตุโดยตรง สรุปได้ดังนี้ (1) การลักลอบตัดไม้ โดยเป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เต็ง ลักทอง มะค่า เป็นต้น (2) การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อการเกษตรและรีสอร์ท (3) ไฟป่าที่ขาดการควบคุม (4) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

2) สาเหตุโดยอ้อม สรุปได้ดังนี้ (1) ชุมชนขาดความรู้ ความตระหนัก ขาดจิตสำนึกอนุรักษ์ป่า และขาดองค์ความรู้เรื่องกฎหมายป่าไม้ (2) ความยากจนและการเพิ่มขึ้นของประชากร (3) ไม้บางชนิดมีราคาสูงเป็นสิ่งที่สนใจในการลักลอบตัดไม้ (4) การบังคับใช้กฎหมาย ไม่เข้มแข็งพอ

5.2.2 ผลกระทบ สรุปได้ดังนี้ (1) ไฟป่า หมอกควันและฝุ่นละออง เป็นผลเสียต่อสุขภาพ (2) ดินถล่มและน้ำป่าไหลหลากเข้าท่วมชุมชนอย่างฉับพลัน (3) แม่น้ำลำธารใกล้แห้งขอด

5.2.3 ข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชน สรุปได้ดังนี้ (1) ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ (2) ข้อจำกัดทางด้านกายภาพและสังคมของพื้นที่ ด้วยชุมชนเป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีความยากต่อการจัดการป่า (3) ข้อจำกัดด้านที่ดินทำกิน (4) ข้อจำกัดการช่วยเหลือจากภาครัฐ

5.3 เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่า มี 5 กระบวนการ เรียกว่า “KLIPS Model คือ กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่า” สรุปได้ดังนี้

5.3.1 K=knowledge แปลว่า ความรู้ เป็นกระบวนการให้ความรู้ ทักษะและประสบการณ์ แก่ชาวบ้านชุมชนสบป่องของชนเผ่าลีซอ เนื่องจากชาวลีซอส่วนมากยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้และกฎหมายป่าไม้ จึงต้องการเพิ่มเติมองค์ความรู้ดังกล่าว

5.3.2 L = leadership แปลว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่าชุมชนลีซอ และบุคคลอื่นๆ ที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

5.3.3 I = innovation แปลว่า นวัตกรรม คือกระบวนการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมในการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการจัดการป่าชุมชน หรือชาวบ้านมีการคิดค้น ต่อยอดและพัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานภูมิปัญญาสมัยใหม่ จนกลายเป็นนวัตกรรมของชุมชน

5.3.4 P= participation แปลว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย 1) การประชุมวางแผน 2) การปฏิบัติตามแผน 3) การประเมินผลและติดตามผล 4) การรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม

5.3.5 S = Social Networks แปลว่า เครือข่ายทางสังคม คือ กระบวนการสานสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคมเพื่อการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) เครือข่ายภาครัฐ 2) เครือข่ายภาคเอกชน 3) เครือข่ายชุมชน 4) เครือข่ายป่าชุมชน

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตคนอยู่ร่วมกันกับป่าในอดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

6.1.1 ด้านที่อยู่อาศัย ชาวอีสานหรืออีสานอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนสปป. โดยมีภูมิปัญญาในการสร้างบ้านเรือนเป็นที่ยู่ออาศัย “บ้านเล็กในป่าใหญ่” ลักษณะการสร้างบ้านเรือนนิยมสร้างบ้านแบบक्रमดิน เป็นพื้นที่เรียบเสมอกัน ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิชาการของอภิชาติ ภัทรธรรม (2557) ได้กล่าวถึงการสร้างบ้านเรือนของชาวอีสาน มี 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะบ้านแบบक्रमดิน มักจะปลูกบ้านในพื้นที่เรียบเสมอกัน ส่วนวัสดุการก่อสร้างจะใช้ไม้ไผ่ ยกเว้น เสาบ้านต้องใช้ไม้เนื้อแข็งเพื่อความมั่นคง ฝากันด้วยฟากแบบสานขัดแตะ ส่วนหลังคามุงด้วยหญ้าคา ตัวบ้านจะไม่มีหน้าต่าง มีประตูเข้าเพียงด้านเดียว บ้านลักษณะนี้สามารถกันทั้งฝนและลมหนาวได้เป็นอย่างดี 2) ลักษณะบ้านยกพื้น บ้านปลูกบ้านจำเป็นต้องยกพื้นสำหรับพื้นที่ลาดเชิงเขา พื้นที่ราบมีน้อย ได้ทุนสามารถทำประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น เล้าเลี้ยงสัตว์ เก็บของใช้ต่างๆ โดยทั่วไปจะไม่รั้วบ้าน ปลูกเรียงรายกันไป การสร้างบ้านนิยมทำให้เสร็จภายในวันเดียวเช้าถึงเย็น เหมือนลงแขกเกี่ยวข้าว ไม่เสร็จก็ไม่ยอมเลิก

6.1.2 ด้านอาหาร จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ ประการแรกแหล่งอาหารตามธรรมชาติ อาหารป่า เช่น นก หนู แมลงต่างๆ เห็ด หน่อไม้ หน่อหวาย ผลไม้ป่า พืชผักและสมุนไพรต่างๆ ประการที่สองแหล่งอาหารจากพืชเศรษฐกิจ ข้าวไร่หรือข้าวตอย(ข้าวเจ้า)เป็นอาหารหลักของชาวอีสานโดยสอดคล้องกับงานวิจัยของธรรพรักข์ สีสอยอุ้นแก้ว, สิบวิชญ์ ปัญญาตุ้ย และสุทธิกานต์ ใจกาวิล (2562) พบว่า “ข้าวไร่ เป็นข้าวที่ขึ้นได้ในที่ดอนหรือที่สูงตามไหล่เขาไม่ต้องมีน้ำขัง อาศัยเพียงน้ำค้าง น้ำฝนและความชื้นในดินก็สามารถเจริญเติบโตออกรวงให้ผลผลิตได้ พันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่เป็นข้าวไร่ตอช่วงแสง คือ สามารถปลูกได้แต่ฤดูนาปี พันธุ์ข้าวไร่ที่พบส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง สามารถแบ่งพันธุ์ข้าวตามความนิยมในการเลือกปลูกของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยปลูกกระจายไปตามพื้นที่สูงครอบคลุมทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน” ประการสุดท้ายแหล่งอาหารตามตลาดนัดชาวเขา มีทั้งอาหารป่าตามฤดูกาล และผลผลิตที่ปลูกเอาไว้

6.1.3 ด้านเครื่องนุ่งห่ม ผู้ชายและผู้หญิงแต่งกายโดดเด่นสวยงามมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของทวี จตุรพรฤกษ์ (2538) พบว่า ผู้ชายแต่งกายด้วยกางเกงขากว้างยาวเลยเข้าคล้ายกางเกงขากว้าง เสื้อคล้ายแจ็กเก็ตสีดำประดับด้วยโลหะเงินรูปเครื่องวงกลมเย็บติดกับตัวเสื้อทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ส่วนผู้หญิงแต่งกายด้วยกางเกงสีดำยาวเลยเข้าเล็กน้อย มีเสื้อคลุมยาวที่มีสีสันสดใสตกแต่งด้วยผ้าหลากสีเย็บติดกันเป็นแผ่น คาดเข็มขัดผ้าสีดำขนาดใหญ่ เมื่อมีงานฉลองหรือพิธีกรรมจะสวมเสื้อกั๊กผ้ากำมะหยี่ประดับด้วยโลหะเครื่องวงกลมเครื่องประดับของทั้งชายและหญิงทำจากผ้าหลากสีเย็บเป็นเส้นยาว มีไหมพรม ตัดเป็นรูปกลมติดอยู่ปลายด้านหนึ่ง ผู้ชายจะประดับไว้ด้านหน้า แต่ผู้หญิงจะประดับไว้ด้านหลัง

6.1.4 ด้านยารักษาโรค เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษชาวอีสานที่ได้ถ่ายทอดและตกทอดมาถึงลูกหลานในปัจจุบัน ด้านยารักษาโรคจะใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่เป็นอะไรมาก เช่น เป็นไข้ ช้ำใน ผื่นคัน บาดแผล ตาแดง อยู่ไฟหญิงพึ่งคลอด เป็นต้น แต่ถ้าเป็นโรคร้ายแรงต้องนำส่งหมอแผนปัจจุบันที่โรงพยาบาลทันที สอดคล้องกับงานวิจัยของชูศรี ไตรสนธิ และปริทรรศน์ ไตรสนธิ (2552) พบว่า พืชสมุนไพรที่สำรวจพบในชุมชนอีสานกลุ่มจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวน 9 ชนิด จัดอยู่ใน 10 สกุล 8 วงศ์ ดังนี้ 1) แตงเพียะ เป็นพืชปลูก ใช้ใบตำผสมกับข้าวสารและเกลือ พอกบริเวณที่มีเลือดออกได้ผิวหนัง 2) เสี้ยวเครือ(เปลือกว่าจับ) เป็นพืชป่า ใช้ใบตำพอกบาดแผล

เป็นยาห้ามเลือด 3) สาบร้างสาบกา (ปามูเซ) เป็นพืชป่า ใช้ใบตำพอกบาดแผล เป็นยาห้ามเลือด และสมานแผล 4) ลูกควะ เป็นพืชปลูก ใช้ใบผสมน้ำลูบตัว เพื่อแก้ไข้ นิยมปลูกไว้รอบบ้าน เพื่อป้องกันหรือไล่ภูตผี 5) เชื้อร่า พืชปลูก ใช้ใบตำละเอียดพอกแก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก 6) มะขามแป (จูแนซี) เป็นพืชป่า ใช้ใบต้มน้ำ ให้ผู้หญิงอยู่ไฟอบ 7) วาวะหุ เป็นพืชปลูก ใช้ใบตำละเอียด พอกแผล เป็นยาสมานแผล 8) ลูฟุจี เป็นพืชป่า ใช้ใบต้มน้ำ ต้มแก้ไข้ใน ฟกซ้ำ 9) นางแย้มป่า (เพียะควาละ) เป็นพืชป่า ใช้ทั้งต้น ต้มน้ำให้ผู้หญิงอยู่ไฟอบ

6.2 เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา และข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าของบ้านสบป่อง หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อภิปรายผลได้ดังนี้

6.2.1 สภาพปัญหาที่ทำให้ป่าลดลง สาเหตุโดยตรง อภิปรายผลได้ดังนี้

1) การลักลอบตัดไม้ มาจากสาเหตุน้ำมือของมนุษย์ไม่ว่าชนเผ่าลีซอและชนเผ่าอื่นๆ ยังคงมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าอนุรักษ์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย

2) การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อการเกษตรและรีสอร์ท โดยภาครัฐให้สิทธิได้มีที่ทำกินไม่เกิน 25 ไร่ต่อคน อย่างไรก็ตามยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวเขาบางครอบครัวที่ลักลอบบุกรุกแผ้วถางป่าเพิ่มเติม นอกจากนี้มีการสร้างบ้านพักตากอากาศ โรงแรมและรีสอร์ท

3) ไฟป่าที่ขาดการควบคุม โดยที่มาของไฟป่า มาจาก 2 ปัจจัย คือ ไฟจากธรรมชาติ และไฟจากน้ำมือของมนุษย์ โดยการเผาป่าด้วยจุดประสงค์อะไรก็ตาม ต้องได้รับการอนุญาตจากผู้นำชุมชนอย่างเคร่งครัด

4) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาสู่ชุมชนสบป่องเมื่อไหร่ ป่าไม่มีโอกาสลดลงไปเรื่อย ๆ เมื่อมีการตัดไม้ไปทุกหน่วยงานต้องช่วยกันปลูกป่าเพิ่ม

สาเหตุโดยอ้อม อภิปรายผลได้ดังนี้

1) ชุมชนขาดความรู้ ความตระหนัก และขาดจิตสำนึกอนุรักษ์ป่า ชุมชนสบป่องและใกล้เคียง ยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าไม้ และกฎหมายป่าไม้ และที่สำคัญขาดจิตสำนึกที่ดี

2) ความยากจนและการเพิ่มขึ้นของประชากร เมื่อประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นขยายครอบครัวจึงจำเป็นต้องหาที่ทำกินใหม่หรือเพิ่มขึ้น จึงลักลอบแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร

3) ไม้บางชนิดมีราคาสูงเป็นสิ่งจูงใจในการลักลอบตัดไม้ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เช่น พะยุง ไม้สักทอง ไม้ชิงชัน ตะเคียนทอง ประดู่ป่า ไม้แดง เป็นต้น ไม้ที่ราคาแพงที่สุด คือ ไม้พะยุง

4) การบังคับใช้กฎหมายไม่เข้มแข็งพอ กฎหมายป่าไม้มีหลายฉบับด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติป่าไม้ 2484 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เป็นต้น

6.2.2 ผลกระทบ อภิปรายผลได้ดังนี้

1) ไฟป่า หมอกควันและฝุ่นละออง เป็นผลเสียต่อสุขภาพ อากาศเป็นพิษ ฝุ่นละอองเกิน PM2.5 ชุมชนสบป่องและที่อื่นทั้งจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีปัญหาเรื่องไฟป่ามายาวนาน

2) ดินถล่มและน้ำป่าไหลหลาก จากการที่ต้นไม้ถูกตัดไปมาก เป็นภูเขาหัวโล้น ชาวเขาแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร เมื่อถึงฤดูฝนน้ำป่าไหลหลากรุนแรงมาก เกิดน้ำท่วมฉับพลัน

3) แม่น้ำลำธารใกล้แหล่งขอต ยอมรับว่าป่าไม้มีประโยชน์ต่อระบบนิเวศเป็นอย่างมาก เมื่อป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ผลกระทบตามมาคือ ฝนตกน้อยกว่าปกติ เกิดความแห้งแล้ง

6.2.3 ข้อจำกัดในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนสปปอง อภิปรายผลได้ดังนี้

1) ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ชาวสปปองมีพื้นที่ทำกินคนละไม่เกิน 25 ไร่ ซึ่งยังคงไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร

2) ข้อจำกัดทางด้านกายภาพ และสังคมของพื้นที่ ชุมชนสปปองมีสภาพพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 800 เมตร พื้นที่ราบมีน้อยมาก พื้นที่เป็นทิวเขาสลับซับซ้อนไปมา การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้จึงกระทำได้อย่างยาก

3) ข้อจำกัดด้านที่ดินกฎหมาย ชุมชนสปปองเป็นพื้นที่ทับซ้อนระหว่างกรมอุทยานและกรมป่าไม้ ชาวบ้านมาอาศัยอยู่ก่อน พรบ.ป่าสงวน พ.ศ.2541 จึงทำให้ชาวเขาอยู่ในที่เขตป่าอนุรักษ์ ไม่มีสิทธิในที่ดินทำกิน ภาครัฐไม่สามารถรับรองที่ดินให้ถูกต้องตามกฎหมายได้ คงต้องรอแม่ฮ่องสอนโมเดลมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ตำบลสปปอง สอดคล้องกับงานวิจัยของจิราวุธ รักร่วม (2557)พบว่า กฎหมายที่ใช้ในการจัดการพื้นที่ป่ายังไม่มีความชัดเจน ชาวบ้านไม่สามารถเข้ามาจัดการปัญหาโดยใช้ข้อกฎหมายได้อย่างเต็มที่

4) ข้อจำกัดการช่วยเหลือจากภาครัฐ เมื่อชุมชนสปปองได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากการนำโครงการแม่ฮ่องสอนโมเดลมาใช้ ภาครัฐพร้อมขับเคลื่อนผ่านโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน ชาวบ้านจะได้รับสมุดประจำตัวในการจัดสรรที่ดินทำกินอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถเข้าถึงโอกาสรับความช่วยเหลือจากภาครัฐได้

6.3 เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านสปปอง ตำบลสปปอง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการพื้นที่ป่า มี 5 กระบวนการ เรียกว่า “KLIPS Model คือ กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่า” อภิปรายผลได้ดังนี้

6.3.1 K=knowledge แปลว่า ความรู้ เป็นกระบวนการให้ความรู้ ทักษะและประสบการณ์แก่ชาวบ้านชุมชนสปปอง เนื่องจากชาวสปปองส่วนมากยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และพระราชบัญญัติป่าไม้ หลักการจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยมีเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ มาบรรยายพิเศษ การปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ 1) ป่าไม้ใช้สอย 2) ป่าไม้กินได้ 3) ป่าไม้เศรษฐกิจ และประโยชน์อื่นที่ 4 คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารสอดคล้องกับงานวิจัยของก้องเกียรติ เต็มตำนาน (2565) พบว่า รูปแบบที่เหมาะสมการจัดการป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 3 ประการ คือ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ (1) ภาครัฐและภาคเอกชนต้องร่วมมือสร้างระบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน (2) การส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าตามทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (3) การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และ (4) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

6.3.2 L=leadership แปลว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน ผู้นำมีความสำคัญที่สุดในชุมชน ผู้นำที่ดี คือ “แนะให้น่า ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” ผู้นำในงานวิจัยฉบับนี้ แบ่งเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1) ผู้นำที่เป็นเทพเจ้า เป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวลือชอ โดยชาวบ้านสร้างศาลเจ้าเมืองให้ท่านได้สิงสถิตบนยอดดอยสูงที่สุดของชุมชน และผีบรรพบุรุษต่างๆ ชาวลือชอส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับการนับถือผี สอดคล้องกับงานวิจัยของธัญชลี เข้มเพชร (2551) พบว่า ชาวลือชอที่ตำบลสบป่องจะนับถือเทพและผีบรรพชน มีบางส่วนที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีการตั้งศาลเจ้าให้เคารพ มีหมอเมืองเป็นผู้ดูแลเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีวันสี่ที่ชาวลือชอจะต้องหยุดงานและเช่นไหว้ที่ศาล นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีตามความเชื่อของเผ่าลือชอ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีป่าไร่ ชาวลือชอมีการนับถือเทพเจ้าต่างๆ 1) หงูชะนะโหม่ ผู้ที่สร้างมนุษย์ให้มาเกิดและอาศัยอยู่บนโลก 2) อีตามา คือ เทพที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติบนโลกให้มีความอุดมสมบูรณ์ 3) อาปาโหม่ คือ เทพที่ดูแลความสงบสุขของชุมชน นอกจากนี้ชาวลือชอยังมีการนับถือบรรพชน ตามสายตระกูลฝั่งพ่อ

2) ผู้นำจิตวิญญาณ ได้แก่ พระสงฆ์ ชาวลือชอนับถือพระพุทธศาสนาและนับถือผี การบวชป่าด้วยการนำผ้าเหลืองไปผูกมัดต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ว่า ต้นไม้นี้ได้บวชแล้ว ถ้าใครตัดทำลายก็จะมีโทษบาปกรรมติดตัวผู้นั้น

3) ผู้นำชุมชน เป็นตัวแทนสื่อสารกับเทพเจ้าและผีบรรพบุรุษ เรียกว่า หมอเมือง และยังมีหมอผีที่รักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยของชุมชนสอดคล้องกับงานวิจัยของธัญชลี เข้มเพชร(2551) พบว่า ผู้นำหมู่บ้านลือชอจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมติดต่อกับเทพเจ้า ซึ่งแต่ก่อนจะมีการสืบทอดทางสายโลหิตแต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นการคัดเลือกจากความสามารถ โดยมีตำแหน่งดังนี้ 1) ขวาทู่ว ทำหน้าที่ปกครองหมู่บ้าน ไกลเกลี้ยข้อพิพาท 2) มือหมือชะ เป็นผู้นำทางความเชื่อและเป็นผู้ดูแลอาปาโหม่ 3) หนี่ชะ เป็นหมอผีซึ่งทำหน้าที่รักษาอาการเจ็บป่วย 4) โซโหม่ว เป็นผู้อาวุโสของชุมชน

4) ผู้นำอาสาสมัครพิทักษ์ป่าชุมชนสบป่อง จากกระบวนการทำวิจัย ได้เกิดการก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา เรียกว่า “อาสาสมัครพิทักษ์ป่าชุมชนลือชอ” โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน มีกำนันและอดีตนายก อบต. สบป่อง เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เป็นที่ปรึกษา ที่เหลือเป็นชาวบ้านที่เป็นกรรมการฝ่ายต่างๆ รวมแล้ว 15 คน โดยมีกฎระเบียบและข้อบังคับ 10 บทบัญญัติของชุมชนร่วมกัน

5) เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เป็นผู้นำที่คอยดูแล ควบคุม ปกป้องรักษาหรือ ให้ความสะดวก ความช่วยเหลือ มอบความรู้ความเข้าใจเรื่องทรัพยากรป่าไม้ หลักการจัดการป่าและอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน

6.3.3 I = innovation แปลว่า นวัตกรรม คือ กระบวนการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมในการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการจัดการป่าชุมชน หรือชาวบ้านมีการคิดค้น ต่อยอดและพัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานภูมิปัญญาสมัยใหม่ จนเป็นนวัตกรรมของชุมชน เช่น สินค้า OTOP จากกระเป๋าลือชอ ขิงผง ไวน์มะขามป้อม และสุราสมุนไพร เป็นต้น

1) ด้านการอนุรักษ์ กิจกรรมความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม การเช่นไหว้เทพเจ้าและผีบรรพบุรุษที่ท่านเหล่านั้นปกป้องรักษาป่าชุมชน ได้แก่ ป่าอนุรักษ์ ป่าที่ทำมาหากิน และป่าเศรษฐกิจ เช่น กิจกรรมการบวชป่า ด้วยการนำหลักทางพระพุทธศาสนาบาปบุญคุณโทษ มาจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สอดคล้องกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาของลือชอดังที่สุพจน์ หล้าจา(ม.ป.ป.) พบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลป่า พิธีกรรมอีตามาหลัวะ เป็นพิธีกรรมคืนผืนป่าให้เทพเจ้า อีกนัยหนึ่งคือการสะท้อนถึงทัศนะในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติให้มี

การเอื้ออาทรต่อกันอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน

2) ด้านการฟื้นฟู เป็นการปลูกจิตสำนึกในใจให้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ “รักษาป่าที่เหลืออยู่ ฟื้นฟูปลูกป่าเสื่อมโทรมให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง” ส่งเสริมให้เยาวชนลูกหลานเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ “ปลูกคน ปลูกป่า สืบชะตาแม่น้ำลำธาร”

3) ด้านการพัฒนา ควรส่งเสริมให้ชาวบ้าน หน่วยงานต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

4) ด้านการควบคุมดูแล กิจกรรมการทำแนวกันไฟต้องอาศัยความสามัคคีมีน้ำใจช่วยกัน เป็นการควบคุมดูแลเฉพาะโซนที่ต้องการเผาป่าไม่ให้ลุกลามไปทั่วยังจุดอื่นๆ

5) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่า มีป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าสมุนไพร และป่าต้นน้ำลำธาร ชาวลิซอได้ใช้ประโยชน์จากป่าทุกประเภททั้งทางตรงและทางอ้อมจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการจัดการป่าของชาวลิซอตั้งแต่ที่สุพจน์ หล้าจา(ม.ป.ป.) ได้รวบรวมเอาไว้ ดังนี้ 1) ป่าอาปาโหมฮี คือ ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นเทพที่คอยปกป้องคุ้มครองชุมชน และบริเวณป่าอาปาโหมฮีนีจะมีกิจกรรมที่เป็นการทำลายไม่ได้ เช่น ห้ามล่าสัตว์หรือหาพืชพันธุ์ต่างๆ 2) ป่าอีต๋ามาเป็นป่าที่ใหญ่ที่สุดเพื่อทำพิธีกรรม ป่าอีต๋ามานิยมตั้งไวบนสันเขาใหญ่เหนือหมู่บ้าน ชนเผ่าลิซอจะทำพิธีกรรมอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง 3) ป่าบริเวณฝั่งศพ (หลี่จั่ว) ชนเผ่าลิซอไม่ฝังศพบริเวณสถานที่เดียวกัน 4) ป่าอนุรักษ์หรือป่าหวงห้าม (อาจาอุ้ว) ส่วนใหญ่จะเป็นป่าต้นน้ำและมีความสูงชัน เนื่องจากชาวลิซอเชื่อว่าป่าในบริเวณดังกล่าวจะมีเทพอาศัยอยู่ 5) ป่าเพื่อการเกษตร (มู่วียูก) ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่สำหรับปลูกข้าวและพริก 6) ป่าเพื่อหาอาหารและสมุนไพร 7) ป่าเพื่อการใช้สอย ชาวลิซอจะไม่นิยมใช้ต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่าและต้นไม้ที่เคยถูกทำพิธีกรรมมาก่อน

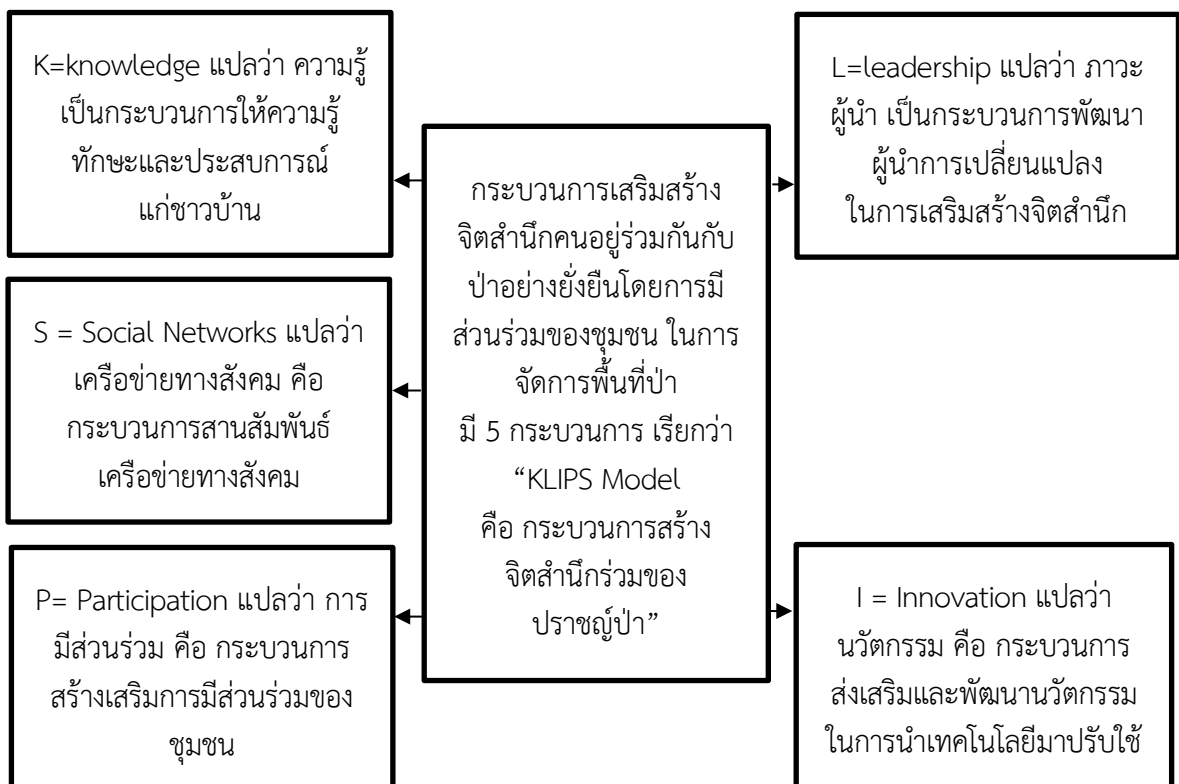
6.3.4 P= participation แปลว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ 1) การประชุมวางแผน มีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน โดยมีกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การเช่นไหว้เทพเจ้า ฝึกโยธาตายาย การบวชป่า การปลูกป่า และการทำแนวกันไฟ 2) การปฏิบัติตามแผน โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมให้มากที่สุด มอบหมายงานให้แต่ละคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ 3) การประเมินผลและติดตามผล หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมแล้วมีการประชุมสรุปบทเรียนประเมินผลการทำงานและติดตามผล 4) การรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม สอดคล้องกับการวิจัยของจิราวุธ รักร่วม (2557) พบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านแม่อุ้มอง เช่น การประชุมวางแผน การเสนอข้อคิดเห็น การกำหนดแผนงาน การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานในแต่ละฝ่ายการสนับสนุนงบประมาณ การร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ป่าของหมู่บ้าน การร่วมประเมินผลและติดตามผล การนำปัญหาวิเคราะห้และร่วมหาทางแก้ไข และมีการทำกิจกรรมการจัดการพื้นที่ป่าร่วมกับหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการและเอกชนอย่างต่อเนื่อง

6.3.5 S = Social Networks แปลว่า เครือข่ายทางสังคม คือ กระบวนการสานสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคมเพื่อการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) เครือข่ายภาครัฐ สนธิกำลังในการควบคุมดูแลป้องกันและปราบปราม 2) เครือข่ายภาคเอกชน ภาครัฐควรเชิญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่า CSR ความรับผิดชอบต่อทางสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) เครือข่ายชุมชน วัด บ้าน โรงเรียนและชุมชน ต้องช่วยกันดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน 4) เครือข่ายป่าชุมชน ควรมีการจัดสัมมนารักษ์ป่า

ปาร์กคน หรือรัฐได้ป่า ประชาได้ที่ทำกิน สอดคล้องกับงานวิจัยของกนกวรรณ ทุมอนันต์, อติศักดิ์ ทุมอนันต์ และฉัตรชัย ชมชาวี(2564) พบว่า การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมป่าชุมชนดงหัน มีการวางแผนโครงสร้างการบริหารการทำงานอย่างชัดเจน เน้นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ผู้นำชุมชนและหน่วยงานเทศบาลตำบลท่าม่วง เป็นผู้บริหารงานหลัก มีการระดมคนในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน โรงเรียน วัด และหน่วยงานต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนดงหัน โดยมีการวางแผนล่วงหน้าในการจัดกิจกรรม ได้แก่ การปลูกป่า บวชป่าและมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนดงหัน

7. องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกคนอยู่ร่วมกันกับป่าอย่างยั่งยืน บ้านสบป่อง ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถนำมาสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยได้ดังภาพที่ 1



ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

8.1.1 หน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการป่าชุมชน ควรพิจารณาทบทวนองค์ความรู้ที่ได้ วิเคราะห์ วิจัยว่าชุมชนต้องการอะไร วิธีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างไร รัฐได้ป่า ประชาได้ที่ทำกิน ควร

ปฏิบัติอย่างไร และกฎหมายป่าไม้เอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อาศัยในป่าไม้อย่างไร โดยพิจารณาจากแม่ฮ่องสอนโมเดล ซึ่งชาวบ้านต้องการมีสิทธิในที่ดินทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

8.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

หน่วยงานหรือชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต้องการนำองค์ความรู้ไปปรับใช้ในชุมชนของตนเอง ควรพิจารณาถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ประเพณี และวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน และชาติพันธุ์ต่างๆ

8.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

8.3.1 ควรวิจัยเรื่อง รูปแบบแม่ฮ่องสอนโมเดล: การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน

8.3.2 ควรวิจัยเรื่อง บทเรียนความล้มเหลวและความสำเร็จการจัดการป่าอย่างยั่งยืนของชุมชน

8.3.4 ควรวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการปลูกคน ปลูกป่าอย่างยั่งยืน

9. เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ ทุมอนันต์, อติศักดิ์ ทุมอนันต์ และฉัตรชัย ชมชาลี. (2564). การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ป่าชุมชนดงหัน บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์. 5(1). 33-41.

จิราวุธ รักร่วม. (2557). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าบ้านแม่อุ้มอง ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชูศรี ไตรสนธิ และปริทรรศน์ ไตรสนธิ. (2552). พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลีซอหมู่บ้านลีซอลุ่มจังหวัดเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฐปรัญฐ์ สีลอยอุ่นแก้ว, สิปปวิชญ์ ปัญญาตุ้ย และสุทธิกานต์ ใจกาวิล. (2562). การใช้ประโยชน์ที่ดินความหลากหลายของพันธุ์ข้าว และความเหมาะสมสำหรับการผลิตข้าวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร. 36(3). 23-33.

ทวิช จตุวรพุกกะ. (2538). พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน : การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธัญชลี เข้มเพชร. (2551). วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุชาวเขาเผ่าลีซอที่มีอายุยืนยาว. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิตินิสฺสิตฺต). (2560). ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ เขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 13 (ชลบุรี). (2561). ทรัพยากรป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 7 ตุลาคม 2565. จาก <http://reo13.mnre.go.th/th/news/detail/9367>

สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. (2557). **ป่าชุมชน รูปแบบการพัฒนา และการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.

สุพจน์ หล้าจา. (ม.ป.ป.). **ป่ากับภูมิปัญญาชาวสืซุ**. สืบค้นเมื่อ 7 ตุลาคม 2565. จาก <https://web.codi.or.th/wp-content/uploads/2022/01/30ป่ากับภูมิปัญญาชาวสืซุ.pdf>

อภิชาติ ภัทรธรรม.(2557). **ชนเผ่าสืซุ. วารสารการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. 8(15). 115-126.

อำไพ บุษดาจันทร์. (2560). **การบูรณาการการปฏิบัติงานตามแผนแม่บท แก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จังหวัดพิษณุโลก**. เชียงใหม่ : สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

10. คำขอบคุณ

งานฉบับนี้ประสบความสำเร็จ โดยได้รับความกรุณาจาก อาจารย์ ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ท่านได้กรุณาเอาใจใส่เป็นอย่างดี โดยให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอบพระคุณผู้บริหาร พร้อมด้วยคณาจารย์บัณฑิตศึกษาทุกท่าน ที่ท่านประสิทธิ์ประสาทวิชาการองค์ความรู้เป็นอย่างดี ขอบพระคุณประธานและกรรมการสอบทุกท่าน ประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิธิ (ประธาน) อาจารย์ ดร.ยศธร ทวีพล (ผู้ทรงคุณวุฒิ) รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภการ สิริไพศาล (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา) อาจารย์ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด (อาจารย์ที่ปรึกษา) และอาจารย์อัญมณี ชุมณี (เลขานุการ)

ขอขอบคุณผู้นำชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์สืซุและเจ้าหน้าที่ภาครัฐทุกท่านในชุมชนสืซุที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลสำคัญอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยจนประสบความสำเร็จในครั้งนี้

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้จากการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณครูบาอาจารย์ บิดานายหล้า- มารดานางอะชะพะ ชนิดกานนท์ ครอบครัวชนิดกานนท์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ส่งเสริมสนับสนุนและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา ส่งผลทำให้ผู้วิจัยสำเร็จการศึกษามหาบัณฑิตด้วยความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง